

Wydział Nauk Pedagogicznych

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

mhkowalczyk@umk.pl

Recenzja dotycząca dorobku naukowego oraz pracy habilitacyjnej

Dr Macieja Muskały

**Opracowana dla potrzeb postępowania habilitacyjnego prowadzonego
przez Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama
Mickiewicza w Poznaniu**

1. Informacje ogólne

Recenzję formułuję w związku z wszczęciem przewodu habilitacyjnego dr Macieja Muskały przez Radę Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i powołaniem mnie przez Centralną Komisję do Spraw Stopni i Tytułów na recenzenta komisji habilitacyjnej w tym przewodzie oraz dokonania „oceny kwalifikacji naukowych na podstawie całokształtu dorobku naukowego oraz rozprawy habilitacyjnej pt. „Odstąpienie od przestępczości” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej” Wydawnictwo Naukowe UAM Poznań 2016.”

Przedmiotem recenzji będzie w pierwszej kolejności ocena pracy habilitacyjnej a następnie dorobku naukowego, badawczego Habilitanta. Następnie zostaną omówione inne aspekty Jego działalności po osiągnięciu stopnia doktora dla stwierdzenia rzeczy podstawowej – czyli czy Habilitant spełnia kryteria „istotnej aktywności naukowej” w rozumieniu art. 16 ustawy z 2003 roku uprawniającej do nadania stopnia doktora habilitowanego.

Recenzja sporządzona została w oparciu o dokumentację zawierającą: rozprawę habilitacyjną („*Odstąpienie od przestępczości w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*” 2016), 1 monografię autorską („*Więź osadzonych recydywistów ze środowiskiem*, 2006), 1 monografię

współredagowaną („*Systemy oddziaływań resocjalizacyjnych w Anglii i Stanach Zjednoczonych Ameryki*” 2015), autoreferat, wykaz publikowanych prac naukowych, informację o osiągnięciach dydaktycznych, współpracy naukowej, popularyzatorskiej oraz współpracy międzynarodowej.

Pan dr Maciej Muskała uzyskał tytuł magistra w zakresie pedagogiki o specjalności opiekuńczo – wychowawczej w 1993 roku w Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. Natomiast stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki uzyskał w 2002 roku. Tytuł rozprawy doktorskiej: „*Więź osadzonych ze środowiskiem*”, a jej promotorem był prof. dr hab. Wiesław Ambrozik. Po uzyskaniu stopnia doktora aktywność zawodowa dr M. Muskały obejmowała przede wszystkim działalność dydaktyczną realizowaną w Uniwersytecie Adama Mickiewicza (I etat) na stanowisku adiunkta w Zakładzie Resocjalizacji na Wydziale Studiów Edukacyjnych oraz w Wyższej Szkole Humanistycznej w Lesznie (II etat).

2. Przebieg rozwoju naukowego i sylwetka naukowo-badawcza

Sylwetka naukowa Pana dr M. Muskały wskazuje na usytuowanie Jego zainteresowań badawczych, przynajmniej w ostatnim okresie rozwoju naukowego, w obszarze szeroko pojmowanej pedagogiki resocjalizacyjnej i penitencjarnej.

Nie brakuje jednak w jego dorobku prac sytuujących się w polu badawczym pedagogiki społecznej, profilaktyki czy metodyki oddziaływań resocjalizacyjnych. Efektem tych zainteresowań są liczne publikacje egzemplifikujące dokonania we wskazanych obszarach. Przedstawione do oceny materiały wskazują, że doświadczenia badawcze, naukowe i aktywność w sferze dydaktycznej przyczyniły się do ukształtowania sylwetki dojrzałego badacza.

Informacje zawarte w autoreferacie jak i wykazie opublikowanych prac naukowych wskazują na zaangażowanie Habilitanta w poszukiwanie nowych rozwiązań w obszarze działań resocjalizacyjnych, a także profilaktycznych w szczególności podejmowanych w środowisku lokalnym wobec dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie.

Pan dr Maciej Muskała koncentruje się w swojej aktualnej aktywności naukowo – badawczej na zagadnieniach sytuujących się w obszarze pedagogiki resocjalizacyjnej i penitencjarnej, a jako swoje osiągnięcie naukowe wymienia monografię „*Odstąpienie od przestępczości*” w *teorii i praktyce resocjalizacyjnej*” Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 2016.

3. Ocena rozprawy habilitacyjnej

Przedstawiona do recenzji rozprawa habilitacyjna zatytułowana „*Odstąpienie od przestępczości*” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej” Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016, która ukazała się w ramach serii wydawniczej „Psychologia i Pedagogika (nr 235) obejmuje trzy zasadnicze rozdziały oraz zakończenie i bibliografię.

Dokonując oceny rozprawy habilitacyjnej w pierwszej kolejności odniosę się do oceny wyboru tematu. Należy uznać, że problem „**odstąpienia od przestępczości**” w teorii i praktyce **resocjalizacyjnej** po ustaleniu celu i ram pojęciowych jest znaczący z punktu widzenia naukowego i praktycznego. Zasadniczym celem jaki postawił sobie Autor tego opracowania jest wskazanie czynników, które sugerują tak zwaną gotowość sprawcy przestępstwa do porzucenia przestępczej „kariery” i możliwości wykorzystania komponentów wspomnianej gotowości w projektowaniu skutecznych oddziaływań resocjalizacyjnych. Założenie z jakiego wychodzi Autor opracowania przeczy procesualności i dynamizowaniu zachowań przestępczych na rzecz sinusoidalnej natury przestępczości, w której okresy wzmożonej aktywności dewiacyjnej przeplatać się mogą (przynajmniej w niektórych przypadkach) z okresami słabnięcia a nawet zanikania tendencji dewiacyjnych lub przestępczych.

Rozdział 1 rozprawy poświęcony został problematyce pozornej kompatybilności wymiaru sprawiedliwości i oddziaływań resocjalizacyjnych. Autor krytycznie odnosi się do idei resocjalizacyjnej funkcji kary pozbawienia wolności, a swoje rozważania zawiera w trzech podrozdziałach. Treści zawarte w rozdziale pierwszym stanowią podstawę do dyskursu na temat nieskuteczności kary pozbawienia wolności a nabierają one szczególnego znaczenia wobec istniejących a nawet nasilających się w pewnych okresach tendencji odwetowo – represyjnych uzasadniających częstsze i surowsze karanie bezwzględnym pozbawieniem wolności. Stosowanie w przypadku orzekania kary pozbawienia wolności zasady „wider and stronger” nie wpływa w perspektywie czasu nie tylko na zmniejszenie populacji skazanych (co wydaje się oczywiste) ale także znacząco ogranicza lub wręcz przekreśla możliwości prowadzenia działań resocjalizacyjnych. W sposób szczególny, co podkreśla Autor, utrudnieniem realizacji zadań resocjalizacyjnych jest paramilitarny charakter jednostek penitencjarnych. Tego typu struktura wyklucza autonomiczność podmiotów odpowiedzialnych za inicjowanie i realizowanie zadań resocjalizacyjnych, wymusza uległość wobec odgórnych poleceń i decyzji osób nie zawsze rozumiejących i akceptujących resocjalizacyjny charakter

zakładów karnych. Zresztą, co wyraźnie konstatuje Autor opracowania, obowiązujące rozwiązania prawne zawarte w kkw jednoznacznie deprecjonują rolę oddziaływań resocjalizacyjnych, o czym świadczy chociażby wyeliminowanie pojęcia resocjalizacja z terminologii jaką posługuje się prawodawca określając cele wykonywania kary pozbawienia wolności. Wspomniana deprecjacja resocjalizacji kamuflowana jest podmiotowością osadzonego i tym samym odstępieniem od teoretycznie nieuprawnionej ingerencji w jego osobowość. Autor słusznie przywołuje także inne poza kkw akty prawne (np. Ustawa o Służbie Więziennej) odstępujące od eksponowania zadań resocjalizacyjnych. Wspomniany akt prawny sytuuje zadania funkcjonariuszy SW w obszarze nadzoru, ograniczając ich rolę do utrzymania bezpieczeństwa publicznego oraz na terenie jednostki penitencjarnej. Uzasadnione jest w tym kontekście przywołanie przez Autora nowych (pochodzących z 2006 roku) Europejskich Reguł Więziennych, według których przypisane zostało nowe znaczenie działaniom realizowanym w ramach systemów odbywania kary pozbawienia wolności. Działania te koncentrować winny się nie tylko na dotychczasowym realizowaniu celu poprawy jurydycznej (co zdaniem H. Machela określić należy jako cel minimum) ale umożliwić mają skazanym prowadzenie życia odpowiedzialnego i samodzielneho, wolnego od zachowań przestępczych. Zresztą problematyka celów kary pozbawienia wolności proponowana przez ustawodawcę i zawarta w KKW różni się zasadniczo od celów przypisywanych karze szeroko omawianych w literaturze przedmiotu (przykładowo pisali o tym Henryk Machel czy Jan Szałański, którzy wskazywali poza celem poprawy jurydycznej także cel maksimum i cel apogeum). Ten wyraźny dysonans sugeruje, że nie został uwzględniony przez ustawodawcę odpowiedni katalog metod oddziaływania. Jak słusznie zauważa Autor opracowania funkcjonariusze służby więziennej wyposażeni zostali w środki oddziaływania penitencjarnego natomiast pominięty został całkowicie warsztat pedagoga penitencjarnego obejmujący metody i techniki pracy z osobami zdemoralizowanymi i niedostosowanymi. Warto podkreślić, że w opracowaniu jego Autor wyraźnie sytuuje kompetencje funkcjonariuszy SW w kontekście nie tylko stosowania mechanizmów prawnych, ale przede wszystkim znajomości i sprawności w posługiwaniu się wskazaniem z obszaru metodyki resocjalizacji. Brak takich kompetencji powoduje szereg nieprawidłowości, schematyzmów, brak zindywidualizowania oddziaływań co w efekcie nie pozwala na osiągnięcie pożądaných efektów resocjalizacyjnych. Zamysł, który jak sądzę, przyświecał Autorowi podczas redagowania tego podrozdziału, wskazujący na rozbieżność między prawnym a pedagogicznym (resocjalizacyjnym) ujęciem istoty wykonywania kary pozbawienia wolności został przez Autora osiągnięty. Narracja jest klarowna i usystematyzowana.

Równie krytyczne stanowisko jak wobec działań podejmowanych w ramach izolacji zaprezentowane zostało w kolejnym podrozdziale (1.2) w odniesieniu do rozwiązań alternatywnych (wolnościowych). Kary alternatywne nie spełniają, według stwierdzenia Autora swojej roli polegającej na ograniczeniu populacji więźniów, nie mają też jednoznacznie pozytywnego wymiaru na skutek niezamierzonego generowania większej liczby osób mających kontakt z wymiarem sprawiedliwości (negatywne następstwa zjawiska net-widening). Równoważenie negatywnych skutków powodowanych funkcjonowaniem aktualnego systemu karnego może przynieść zdaniem Autora justice reinvestment stymulujący aktywność środowisk lokalnych w przeciwdziałaniu zachowaniom przestępczym. Należy podkreślić, że opisywane w recenzowanej książce inicjatywy JR mające demograficzno – ekonomiczny wymiar wpisują się w znane strategie dejurydyzacji (diversion), o czym pisała H. Kołakowska – Przełomiec. Strategie dejurydyzacji sugerują by przejawy niedostosowania i demoralizacji nieletnich i młodocianych sprawców przestępstw rozwiązywać w pierwszej kolejności w ramach społeczności lokalnych, gdyż przede wszystkim są to problemy powstające w tych społecznościach. Dopiero w dalszej kolejności stanowią one problem ogólnopństwowy. Strategie diversion bazują podobnie jak JR na racjonalności postulującej prewencję jako środek bardziej efektywny od pozbawiania wolności. Podrozdział ten prezentuje znaczną wartość merytoryczną bowiem obok nakreślenia nieskutecznych form realizacji kary kryminalnej zawiera także omówienie alternatywnego rozwiązania stosowanego między innymi w Stanach Zjednoczonych, które jak można sądzić stanowią realną i skuteczną perspektywę. Rozdział pierwszy zamykają rozważania dotyczące czynników warunkujących wielkość zbiorowości skazanych. W sposób szczególny została przez Autora wyeksponowana rola mediów kreujących postawy lękowe lub zachowawcze u odbiorców poprzez epatowanie informacjami o silnie pejoratywnym, emocjonalnym charakterze. Powoduje to niezmiennie oczekiwania społeczeństwa w zakresie utrzymania rygorystycznych a nie permissywnych rozwiązań karnych wobec sprawców różnorodnych przestępstw. Społeczny rygoryzm wyraża się także w głosach domagających się przywrócenia chociażby kary śmierci czy znaczącego zaostrzenia odpowiedzialności karnej dla sprawców szczególnie bulwersujących czynów np. przestępstw seksualnych. We właściwy sposób zostały wyeksponowane także inne pozaprawne czynniki wpływające na punitwność wymiaru sprawiedliwości między innymi rola paniki moralnej wywoływanej i sterowanej przez media. Według Stanleya Cohena wyróżnić można jej trzy zasadnicze etapy. Pierwszy polega na podchwyceniu przez media sensacyjnie brzmiącej wiadomości. Drugi etap rozwoju paniki medialnej to tzw. spirala (wzmocnienie). W trzecim etapie paniki pojawia się próba zapanowania nad zjawiskiem, która zwykle przybiera formę

kontroli społecznej, a w węższej perspektywie—institutionalnej. Środki masowego przekazu przejmują w tym wypadku rolę głosu opinii publicznej domagającej się radykalnego rozwiązania sytuacji zagrożenia. W ten to sposób populizm penalny kreuje politykę karną i penitencjarną eliminując przy tym specjalistów i ekspertów. Ujęcie czynników determinujących niemalejącą populację skazanych dokonane przez Autora jest poznawczo ważnym zakończeniem rozważań na temat pozornie resocjalizacyjnego wymiaru kary pozbawienia wolności.

Rozdział drugi dysertacji traktuje o efektywnych oddziaływaniach resocjalizacyjnych a właściwie o poszukiwaniu takich, w kontekście analizy różnych czynników które mogą temu sprzyjać. Obejmuje on także trzy zasadnicze podrozdziały. W pierwszym podrozdziale (2.1) scharakteryzowane zostały działania zmierzające do wzbudzenia gotowości i motywacji skazanych do podjęcia wysiłku pozwalającego na przeprowadzenie skutecznych oddziaływań resocjalizacyjnych. Na uwagę zasługuje omówienie sześciostopniowego modelu zmiany (wg Prochaska), który może być wykorzystywany do wzbudzania motywacji u różnych kategorii podopiecznych. Choć najczęściej stosuje się go w oddziaływaniach wobec nieletnich sprawców to można go również skutecznie praktykować w celu wzbudzenia motywacji skazanych. Kolejnym składnikiem wyznaczającym potencjalną skłonności do udziału w procesie resocjalizacji jest gotowość sprawcy przestępstwa. Dla wykazania złożonego procesu kształtowania gotowości omówiony został Wieloczynnikowy Model Gotowości Przestępcy wg T. Warda obejmujący zarówno wewnętrzne jak i zewnętrzne czynniki gotowości oraz korelacje między nimi. Zgodnie ze wspomnianym modelem niezbędne dla uzyskania gotowości do działania jest zaangażowanie podmiotu choć nie jest jednocześnie gwarantem sukcesu. Przywołanie tego modelu z perspektywy skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych jest szczególnie ważne. Mogę także dodać, że jest to model, a właściwie jego komponenty, które należy brać pod uwagę także w przypadku resocjalizacji i terapii sprawców najcięższych przestępstw w tym przestępców seksualnych. Na bazie tego modelu wyjaśnić można także potencjalne ograniczenia lub brak skuteczności oddziaływań podejmowanych wobec sprawców z psychopatycznym rysem osobowości lub głęboko antyspołecznych, u których występują deficyty emocjonalne (np. brak empatii). Należy zauważyć, że umieszczenie w recenzowanym opracowaniu wspomnianego modelu może stanowić przyczynek do wyjaśnienia niepowodzeń w stosowaniu różnych zabiegów określanych mianem „resocjalizacyjnych”, a których stosowanie sprowadza się raczej do ograniczania nudy więziennej, aktywizacji skazanych a nie do rzeczywistych oddziaływań mających na celu uzyskanie samoświadomości i

odpowiedzialności skazanych. W związku z tym pozytywnie oceniam zawartość wspomnianego podrozdziału również pod względem wskazań, które mogą być inspirujące dla osób zajmujących się terapią wspomnianych sprawców najcięższych przestępstw wykazujących duże skłonności do powrotności do zachowań destrukcyjnych. Ponieważ działalność resocjalizacyjna winna bazować na faktach, rzetelnej wiedzy a nie na intuicji i emocjach kolejny podrozdział (2.2) zawiera opis i wyjaśnienia znaczenia działania opartego na dowodach, czyli evidence – based practice. Omówienie modelu jest wypadkową do wskazania zasad skutecznych interwencji resocjalizacyjnych. Badania oparte na dowodach wskazują, że skutecznymi oddziaływaniami resocjalizacyjnymi wobec osób manifestujących przejawy niedostosowania i zachowania przestępcze są metody oparte na strategii kognitywno-behawioralnej. O możliwościach wykorzystania strategii kognitywno – behawioralnej w resocjalizacji oraz dylematach związanych z jej wykorzystaniem traktuje kolejny podrozdział (2.3) dysertacji. Omówione zostały w nim między innymi cele i założenia koncepcji kognitywno – behawioralnej. Szerzej omówione zostały zniekształcenia poznawcze u osób niedostosowanych, ich rodzaje oraz rolę jaką pełnią. Na uwagę zasługuje także krytyczne stanowisko zaprezentowane przez Autora a odnoszące się do kilku dylematów związanych z właściwą interpretacją zniekształceń poznawczych oraz możliwościami wykorzystania CBT. Wyczerpująco omówione zostały kontrowersje związane z interpretacją zniekształceń poznawczych. W tym celu Autor przywołał kilka koncepcji zarówno kryminologicznych (koncepcja neutralizacji Sykesa i Matzy, Waltersa czy Bandury) jak i psychologicznych odwołujących się do błędów atrybucji. Poruszone zostały także dylematy związane z realizacją CBT a w szczególności odwołanie się do schematów pomocowych, relacji między terapeutą a klientem w trakcie interwencji resocjalizacyjnych. Konstrukcja omawianego rozdziału jest bardzo klarowna co wynika z nawiązania do wcześniejszych treści i przeprowadzeniu analizy zastosowania CBT w odniesieniu do strategii opartej na dowodach. Rozdział jest pod względem poznawczym wartościowy. Przede wszystkim za walor tej części opracowania uznaję podkreślenie znaczenia terapeutycznego i resocjalizacyjnego CBT. W wielu przypadkach najtrudniejszych przestępców zwłaszcza popełniających przestępstwa seksualne zniekształcenia poznawcze pozwalają im na usprawiedliwienie ciągłości zachowań przestępczych, deprecjonowanie ofiary i redukcji poczucia winy. Terapia oparta na modelu kognitywno – behawioralnym przynosi wymierne postępy zwłaszcza w zakresie rozwijania sprawności społecznych oraz ograniczania stosowania „usprawiedliwień” neutralizujących poczucie odpowiedzialności za popełnione czyny. Wskazane przez Autora dylematy związane

z wypracowaniem właściwej relacji terapeutycznej mają duże znaczenie także z perspektywy skuteczności podejmowanych oddziaływań resocjalizacyjnych.

Podsumowując dwa pierwsze rozdziały, które stanowią w pewnym sensie podbudowę teoretyczną do dalszych analiz należy podkreślić wykorzystanie przez Autora obszernej literatury anglojęzycznej, odwołanie się do nowych koncepcji (m.in. niezwykle znacząca dla potrzeb diagnostyki koncepcja Warda i nurt evidence based practice) oraz sprawne przedstawienie z różnej perspektywy problematyki oddziaływań resocjalizacyjnych i czynników sprzyjających podnoszeniu efektywności tych zabiegów.

Rozdział 3 przedstawionej do recenzji dysertacji zatytułowany „Odstąpienie od przestępczości we współczesnej teorii i praktyce resocjalizacyjnej” ma charakter teoretyczno – empiryczny i obejmuje cztery podrozdziały. W pierwszym z nich (3.1) Autor podejmuje się omówienia teoretycznych podstaw dotyczących „odstąpienia od przestępczości” czyli desistance from crime, wiodącej koncepcji wyjaśniającej proces pozytywnych zmian zachodzących u skazanych. Punktem wyjścia do przeprowadzonej analizy jest analiza istoty odstąpienia od przestępczości jako procesu w dużej mierze samoistnego, który można przyrównać do autoresocjalizacji bowiem odbywa się on w wielu wypadkach poza (lub nawet mimo) zaplanowanej interwencji resocjalizacyjnej. W pierwszej kolejności podjęta została próba ustalenia zakresu definicyjnego. Zastosowanie bowiem tego terminu dla określenia satysfakcjonujących społecznie zmian w zachowaniu i funkcjonowaniu przestępców wymaga nie tylko odniesienia do ich aktualnego statusu, ale ustalenia zarówno momentu początkowego jak i ciągłości tego stanu. W tym kontekście warto wspomnieć o czynnikach stabilizujących i dynamizujących zachowania przestępcze, które sformułował na podstawie wielu analiz Loeber (por np. B. Urban, 2000). Wśród czynników warunkujących stałość zachowań przestępczych wymienić należy wczesny wiek rozpoczynania kariery przestępczej lub ujawniania zaburzeń w zachowaniu, które w późniejszym czasie przerodzić się mogą w aktywność przestępczą, wielość układów, w których przejawiane są zachowania przestępcze lub zaburzenia w zachowaniu, różnorodność zachowań oraz jednolitość zachowań pod względem rodzaju. Występowanie tych czynników pozytywnie koreluje z chronicznością zachowań przestępczych, zatem niezbędne staje się ich uwzględnienie także w przewidywaniu ograniczeń lub powodzenia w procesie odstępowania od zachowań przestępczych. Autor zwraca także uwagę na jeszcze inny wymiar zachowań przestępczych, którą jest nieregularność tychże zachowań. Nie są one bowiem, jak wskazuje cytowany w recenzowanej dysertacji D. Matza, stałymi cechami jednostek dewiantywnych lecz pojawiają się jedynie w określonych okresach

ich życia. Trudność w ustaleniu faktycznego „odstąpienia” od przestępczości od okresowego ustania tej aktywności jest więc podstawowym problemem diagnostycznym. Jak słusznie zatem zauważa Autor wyjaśnianie procesu „odstąpienia od przestępczości” wymaga innego schematu eksplanacyjnego aniżeli analiza genezy, czy właściwie „wejścia na drogę przestępczości”. Zatem wśród czynników ustalonych na podstawie licznych badań, które warunkować mogą odstąpienie od przestępczości wskazane przez Autora opracowania zostały: wiek, możliwość stworzenia i podtrzymania satysfakcjonujących relacji interpersonalnych oraz osobowościowe predyspozycje sprzyjające zaniechaniu niepożądanych zachowań (np. wstyd, poczucie winy, świadomość własnej skuteczności powiązane z poczuciem kontroli wewnętrznej). Treści omawianego podrozdziału wskazują na złożony proces odstępowania od zachowań przestępczych. Zarysowane problemy definicyjne, diagnostyczne tego procesu oraz wskazania etiologiczne sugerują refleksyjne i kompetentne podejście do prezentowanej problematyki i jednocześnie stanowią podstawę teoretyczną do dalszych rozważań sytuujących zagadnienie odstępowania od przestępczości w perspektywie praktycznej. Prakseologiczne podejście wymaga jednak uwzględnienia ogólnych zasad, wartości stanowiących podstawy resocjalizacji, ustaleń etologicznych i na końcu wskazań odnoszących się do skutecznej interwencji resocjalizacyjnej. Kierując się tymi przesłankami Autor przytacza założenia modelu GLM (opracowaną przez T. Warda i zespół), która uznać można za kompletną teorię resocjalizacyjną. Odniesienie do tej teorii stanowi dla Autora dysertacji punkt wyjścia do przeanalizowania czynników (dóbr), które stanowić mogą zasadnicze zasoby sprzyjające tworzeniu perspektywy dobrego życia. Biorąc pod uwagę, że koncepcja GLM opiera się na eksponowaniu mocnych stron, sfer, cech, predyspozycji jednostki wpisuje to w pewnym sensie schemat interwencji resocjalizacyjnej w obszar twórczej resocjalizacji. Autor skutecznie jednak uniknął jednostronnej prezentacji modelu GLM wskazując też na pewne słabości a właściwie trudności w realizacji interwencji opartej na wspomnianym modelu. Równie cenne poznawczo są treści zawarte w podrozdziale 3.3, które w sposób bezpośredni odnoszą się do warunków zmiany zachodzącej w zachowaniu przestępców. Wyeksponowany efekt Pigmaliona, proces destygmatyzacji zmierzający do wyeliminowania dewiacyjnej tożsamości czy generatywna motywacja sugeruje konieczność rozwinięcia zakresu interwencji i wyjścia poza ramy postrzegania sprawcy jako „obiekta oddziaływań resocjalizacyjnych” a przyjęcia perspektywy celowościowej.

Ostatni podrozdział (3.4) to empiryczne odniesienie do kwestii odstąpienia od przestępczości. Zawiera zarówno ustalenia metodologiczne jak i interpretację zgromadzonego materiału

badawczego. Przyjętym przez Autora celem poznawczym jest poznanie indywidualnych sposobów odchodzenia od przestępczości. Przyjmując perspektywę procesualności zmian zachodzących w osobach odstępujących od przestępczej aktywności sformułowany został problem badawczy koncentrujący się na poznaniu **obiektywnych i społecznych uwarunkowań** tego procesu. Sformułowane w ten sposób pytanie badawcze w odniesieniu do przyjętego indukcyjnego modelu badań i schematu poznania idiograficznego wywołuje pewne wątpliwości. Schemat poznania idiograficznego zajmujący się ustalaniem jednostkowych faktów, zdarzeń ogranicza możliwość poznania obiektywnych czynników na rzecz subiektywizmu prezentowanego przez badany podmiot. Podobna wątpliwość towarzyszy odniesieniu do badania uwarunkowań. Czynniki warunkujące, czyli okoliczności, zdarzenia wpływające na przykładowo zachowania podmiotu mogą być ustalone na drodze poznania nomotetycznego nie zaś idiograficznego. Ustalenie prawidłowości, które można odnieść także do szerszej zbiorowości (a tym są uwarunkowania) nie są możliwe w przypadku badań bazujących na strategii jakościowej. Dają one możliwość formułowania wniosków odnoszących się do jednostkowych kontekstów, czyli budowania wyłącznie teorii ugruntowanej. Wykorzystana metoda biograficzna i adekwatna dla niej technika, czyli wywiad indywidualny pogłębiony nie budzą zastrzeżeń. Doboru próby badawczej dokonano w oparciu o dobór celowy co jest uzasadnione zarówno z punktu widzenia przyjętego schematu badania jak i złożoności kryteriów związanych z odstępieniem od przestępczości. Zresztą kryteria doboru próby zostały poprawnie określone, choć podzielam wątpliwości Autora czy, zwłaszcza w przypadku młodszych badanych, jest to faktyczne odejście od przestępczości czy tylko przerwa w tej aktywności. Może bardziej adekwatne w doborze próby byłoby zastosowanie kryterium prawnego „zatarcia skazania”. Poza przypadkami sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej, w których ofiara miała poniżej 15 lat, i które to skazania nie ulegają zatarciu, w większości przypadków osób skazanych na karę pozbawienia wolności (czyli od miesiąca do 15 lat, 25 lat lub dożywotniego pozbawienia wolności) zatarcie skazania ma miejsce po upływie 10 lat od momentu zakończenia kary (lub jej darowania czy przedawnienia wykonania). Wyjątkiem jest kara grzywny lub ograniczenia wolności, jednak w przedmiotowych badaniach tego typu kary raczej nie były brane pod uwagę. Jedynie kara pozbawienia wolności. Jest to kryterium jak sądzę dość obiektywne, bowiem po upływie tego czasu sprawca ma już prawnie zamkniętą przeszłość kryminalną, co nie pozwala odwoływać się do jego wcześniejszej aktywności przestępczej. Nie mogę mieć jednak zastrzeżeń do przyjętych kryteriów, bowiem przyjmując wspomnianą złożoność komponentów wpływających na proces wycofywania się z aktywności przestępczej, należy uznać

zastosowane kryteria za dość wiarygodne. Analiza uzyskanego materiału badawczego przeprowadzone została zgodnie z przyjętymi schematem badań jakościowych Milesa i Hubermana jest poznawczo wartościowe. Interpretacja wypowiedzi wskazuje na znaczenie kształtowania procesu motywacyjnego jako znaczącego kroku w odstępowaniu od przestępczości. Choć wypowiedzi badanych wskazują na nawroty zwątpienia. Ważnym czynnikiem przerywającym chroniczną przestępczość okazuje się samokontrola wsparta zmianą dotychczasowego środowiska, stworzenie pozytywnych relacji rodzinnych i partnerskich (choć te ostatnie mogą powodować także skutek odwrotny), destygmatyzacja powodująca dostęp i możliwość pełnienia nowych ról społecznych, wiara dająca siłę oraz możliwość samokontroli. Wypowiedzi badanych wskazują również na znaczenie przemyślanej interwencji resocjalizacyjnej.

Reasumując, przedstawiona do recenzji rozprawa stanowi ważny wkład w rozwój idei resocjalizacji. W opracowaniu dokonano rzetelnego przeglądu literatury, wykorzystano ponad 490 pozycji bibliograficznych w tym niemal połowa to źródła anglojęzyczne. Literatura obejmuje zarówno monografie jak i źródła o charakterze przyczynkarskim. Analiza rozprawy jak i pozostałego dorobku naukowego Autora, który został wykazany poniżej pozwala na sformułowanie pozytywnej, wysokiej oceny przedstawionej do recenzji twórczości naukowej. Zainteresowania naukowe bardzo dobrze świadczą o Kandydacie, który podejmuje wyzwania badawcze, poszukuje nowych obszarów eksploracji, co pozwala formułować optymistyczne hipotezy dotyczące Jego przyszłości naukowej.

4. Ocena dorobku naukowego

Dorobek naukowy Pana dr M. Muskały obejmuje łącznie 36 publikacji. Wśród nich znalazły się: 1 autorska monografia, 1 monografia pod współredakcją naukową, 10 rozdziałów w monografiach, 23 artykuły w czasopismach naukowych znajdujących się w wykazie czasopism punktowanych MNiSW w części B i C w tym 7 znajdujących się na liście ERIH oraz jedna recenzja. Sumaryczny wskaźnik aktywności publikacyjnej dr M. Muskały wynosi 190, na co składa się autorstwo i współautorstwo monografii w języku polskim (47 punktów), autorstwo rozdziałów w monografiach w języku polskim (30,5 pkt), autorstwo artykułów w czasopismach punktowanych (112,5 pkt).

Dorobek naukowy Habilitanta obejmuje trzy zasadnicze obszary eksploracji. Pierwszy z nich, rozwijany również w kontekście zainteresowań badawczych prezentowanych w pracy doktorskiej dotyczy teorii więzi społecznej w obszarze pedagogiki resocjalizacyjnej. W tym zakresie przedmiotem eksploracji jest przede wszystkim dysonans funkcji jakie spełniać mają zakłady karne. Sposób wypełniania przez zakłady karne dwóch zasadniczych funkcji, czyli karnej i resocjalizującej będących w wyraźnej opozycji, jest przedmiotem wielu opracowań, w tym również recenzowanej powyżej dysertacji habilitacyjnej. W tym obszarze badań mieści się autorska monografia „*Więź osadzonych recydywistów ze środowiskiem*” Poznań 2006 oraz 5 artykułów. We wspomnianej monografii poruszony został problem więzi społecznych ich rodzajów oraz znaczenia w szczególności w kontekście readaptacji skazanych (rozdział 1 monografii). Zasadniczym problemem wyeksponowanym w opracowaniu jest brak możliwości tworzenia lub podtrzymywania konstruktywnych więzi społecznych przez skazanych co niejednokrotnie utrudnia lub uniemożliwia im powrót do warunków wolnościowych i realizację konformistycznych oczekiwań członków społeczeństwa. Więzienie z założenia ogranicza utrzymywanie kontaktów ze środowiskiem zewnętrznym co sprzyjać może występowaniu późniejszych trudności adaptacyjnych i ewentualnej powrotności do przestępstwa. W badaniach uwzględnione zostały dwie zmienne zależne odnoszące się do rodzaju więzi (więź naturalna i zrzeczeniowa). Uzyskane rezultaty badań wskazywały między innymi na niewykorzystany w procesie kształtowania więzi potencjał tkwiący w oddziaływaniach resocjalizacyjno-penitencjarnych. Niska skuteczność tych oddziaływań weryfikowana co prawda w jednym tylko obszarze zapewne jednak stała się inspiracją dla Habilitanta do uwzględnienia szerszej perspektywy analizy, czego konsekwencją jest przedstawiona jako główne osiągnięcie naukowe rozprawa habilitacyjna. Zdecydowanie silniejszy wpływ na kształtowanie się więzi osadzonych ze środowiskiem miały czynniki socjogenne (posiadanie dzieci, zatrudnienie przed okresem osadzenia) (por s. 162 wspomnianej monografii). Także artykuły sytuujące się także w tym pierwszym obszarze zainteresowań naukowych w sposób spójny podejmują problematykę podmiotowych i środowiskowych zasobów więzi społecznych oraz zawierają także formułowane na tej podstawie wskazania na potrzeby resocjalizacji (m.in. artykuł „*Więź zrzeczeniowa skazanych ze środowiskiem a perspektywa działań resocjalizacyjnych*” w: *Studia Edukacyjne* 10/2009)

Drugim obszarem zainteresowań badawczych Habilitanta jest poszukiwanie rozwiązań systemowych i metodycznych sprzyjających zwiększeniu efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych. Wychodząc z założenia, że stosowane w Polsce rozwiązania systemowe nie

są poddawane weryfikacji i tym samym pozostaje niejasny zakres efektywności oddziaływań realizowanych w ramach tych rozwiązań Pan dr M. Muskała swoje zainteresowania badawcze w tym obszarze skoncentrował na funkcjonowaniu systemu resocjalizacji, jego mankamentach oraz konsekwencjach przyjętego modelu represyjnego. Przeciwwagą dla prezentacji negatywnych rozwiązań systemowych było także prezentowanie nowych rozwiązań, które przynieść mogą wymierne efekty w zakresie zwiększenia skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych. W tym zakresie na uwagę zasługuje odwołanie się do nurtu *evidence based practice* sugerującego konieczność odwoływania się w praktyce resocjalizacyjnej nie do intuicyjnego podejścia, ale do sprawdzonych (potwierdzonych dowodami) skutecznych form terapeutycznych lub metod resocjalizacji. W tym obszarze zainteresowań powstały także opracowania odnoszące się do komparatystycznego ujęcia różnych pod względem prawnym – formalnym rozwiązań systemowych z wykazaniem ich zalet, mankamentów jak i skuteczności prowadzonych oddziaływań. Za reprezentatywne dla tego obszaru zainteresowań naukowych należy uznać współredagowaną z A. Barczykowską i S. Dzierżyńską - Breś monografię „Systemy oddziaływań resocjalizacyjnych Stanów Zjednoczonych i Anglii” Poznań 2015, oraz artykuły m.in. „Służba Kuratorska w Anglii i Walii” (Probacja 1/2015), „*Diversion i juvenile justice in England and Wales*” (Polish Social Rehabilitation 8/2014), „*Ośrodek Glen Mills school w amerykańskim systemie zapobiegania przestępczości młodzieży*” (W; Eksplikatywne ujęcie procesu resocjalizacji. Horyzonty pedagogiczne. Olsztyn 2014), „*Nowe instytucje prawne w angielskim systemie resocjalizacji nieletnich*” (Resocjalizacja Polska 4/3013), „*Angielskie i amerykańskie wzory awersyjne*” (Studia Edukacyjne 21/2012), „*Instytucje prawne regulujące zwolnienie z zakładu karnego w Anglii i Walii*” (Studia Edukacyjne 19/2012). Wspomniana monografia „Systemy oddziaływań resocjalizacyjnych Stanów Zjednoczonych i Anglii” zawiera charakterystykę rozwiązań prawnych oraz wynikające z nich formy instytucjonalne będące bazą funkcjonowania systemów resocjalizacyjnych w obu krajach. Scharakteryzowane zostały zarówno systemy oddziaływań stosowane wobec nieletnich jak dorosłych sprawców. Ponadto omówione zostały zagadnienia dotyczące modeli diagnostycznych stosowanych w krajach anglosaskich a w szczególności tak zwane szacowanie ryzyka i potrzeb podopiecznych, które stają się następnie podstawą projektowania adekwatnych oddziaływań resocjalizacyjnych. Na uwagę zasługują także zaprezentowane modele oddziaływań podejmowane w środowisku otwartym, stanowiące ważną alternatywę dla rozwiązań typowo instytucjonalnych wpisujących się w model represyjny. Inicjatywy te bazują na możliwościach (zasobach) społeczności lokalnych, wykorzystywaniu więzi społecznych co

należy uznać za kontynuację wcześniej zasygnalizowanych zainteresowań naukowych Habilitanta.

Trzecim obszarem, w którym sytuują się zainteresowania naukowo – badawcze są problemy dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznej z perspektywy oddziaływań profilaktyczno – resocjalizacyjnych zarówno w warunkach środowiska lokalnego jak i instytucji zamkniętych. Przedmiotem zainteresowania dr M. Muskały są zarówno przejawy niedostosowania i wykolejenia a także przyczyny, następstwa tych zjawisk oraz możliwości przeciwdziałania. W tym zakresie aktywność naukowa Habilitanta uwidoczniła się w uczestnictwie i realizacji dwóch projektów. Pierwszym z nich był projekt zainicjowany przez Kuratorium Oświaty w Poznaniu mający na celu opracowanie programu przeciwdziałania patologii społecznej wśród dzieci i młodzieży z miasta Poznania i województwa wielkopolskiego. Natomiast drugim projektem realizowanym w latach 2006 – 2010 w ramach Grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, był projekt badawczy „Społeczno – edukacyjne konstrukcje sukcesu życiowego. Studium z pedagogiki porównawczej na przykładzie młodzieży polskiej, czeskiej niemieckiej i holenderskiej”. Poza wspomnianymi projektami w obszar eksploracji badawczej odnoszącej się do zjawiska niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży wpisują się także i inne opracowania między innymi „*Pijaństwo nieletnich*” (Świat Problemów 7/2008), „*Studentki jako konsumentki napojów alkoholowych*” (Opieka i wychowanie – tradycja i problemy współczesne, Kraków 2009) czy „*Zakłady poprawcze readaptacyjne – nowa szansa readaptacji?*” (Probacja 2/2011).

Reasumując na szczególną uwagę zasługują osiągnięcia Habilitanta sytuujące się w dwóch pierwszych nurtach zainteresowań badawczych. Dostrzec można konsekwentnie rozwijany warsztat badawczy i polaryzację zainteresowań wokół zagadnień związanych z poszukiwaniem skutecznych rozwiązań resocjalizacyjnych oraz rolą więzi społecznych w oddziaływaniach resocjalizacyjnych. Zakres zainteresowań badawczych pozytywnie świadczy o Kandydacie sugeruje bowiem, że konsekwentnie rozwija On swoje zainteresowania badawcze poszukując nowych obszarów eksploracji badawczej, ale nie dokonując jednocześnie nadmiernego rozproszenia zainteresowań naukowych. Publikacje mieszczące się w dwóch pierwszych obszarach a zwłaszcza odniesienie do nurtu evidence based practice oraz podkreślenie znaczenia utrzymania prawidłowych więzi społecznych w procesie readaptacji społecznej skazanych i ograniczenia powrotności do przestępstwa stanowią logicznie powiązaną strukturę poznawczą, która stała się inspiracją do dalszych pogłębionych studiów w tym zakresie

zaprezentowanych w kolejnej monografii przedstawionej przez dr M. Muskałę jako najważniejsze osiągnięcie naukowe.

5. Kierowanie lub udział w projektach badawczych

Udział w projektach badawczych dr M. Muskały obejmuje dwa przedsięwzięcia.

Pierwszy projekt zainicjowany przez Kuratorium Oświaty w Poznaniu, dotyczył opracowania programu przeciwdziałania patologii społecznej wśród dzieci i młodzieży w Poznaniu i na terenie województwa wielkopolskiego. Brak jednak bliższych danych o terminie jego realizacji jak wymiernych konsekwencjach (tytuł ewentualnego programu, podmioty odpowiedzialne za jego realizację, czas jego realizacji, ewaluacja).

Natomiast w latach 2006 – 2010 dr M. Muskała uczestniczył w realizacji projektu badawczego „Społeczno - edukacyjne konstrukcje sukcesu życiowego. Studium z pedagogiki porównawczej na przykładzie młodzieży polskiej, czeskiej, niemieckiej i holenderskiej” (Grant Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego N107 023 31/2734). Kierownikiem projektu była dr Dobrochna Hildebrandt – Wypych.

Uczestnictwo w projekcie wpisuje się w zainteresowania naukowo badawcze dr M. Muskały, w szczególności w obszar dotyczący problematyki dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie, w kontekście możliwości działań profilaktycznych realizowanych w warunkach środowiska lokalnego.

6. Udział w konferencjach, członkostwo w towarzystwach i radach naukowych i inne osiągnięcia

Aktywność Habilitanta związana z uczestnictwem w konferencjach obejmuje czynny udział w kilkunastu konferencjach o zasięgu ogólnopolskim. Jako najważniejsze uznane zostało uczestnictwo w trzech konferencjach organizowanych w latach 2010 – 2012 w Busku Zdroju, w trakcie których zaprezentował wystąpienie pt. *‘Zakłady poprawcze readaptacyjne – nowa szansa readaptacji’* (Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Tożsamość osobowa dewiantów a reintegracja społeczna” 2010) oraz *„Sankcje pośrednie w amerykańskim i angielskim systemie kar – szanse i zagrożenia”* (Konferencja Naukowa „Tożsamość grupowa dewiantów a reintegracja społeczna” kwiecień 2011) a także *„Transition from Prison to the Community – jako przykład dobrych praktyk w obszarze readaptacji skazanych”* (Konferencja Naukowa „Tożsamość cywilizacyjno – kulturowa dewiantów a reintegracja społeczna, kwiecień 2012).

W zakresie działalności organizacyjnej wskazać można jego aktywność na rzecz Wydziału Studiów Edukacyjnych UAM jak i Uniwersytetu. O zaangażowaniu świadczą funkcje organizacyjne między innymi członka Rady Wydziału Studiów Edukacyjnych (od 2002 do 2012 czyli trzy kadencje), Pełnomocnika Dziekana ds. Programów Studiów WSE oraz członka Komisji Dydaktycznej WSE, członka Komisji ds. Ocen Okresowych Nauczycieli Akademickich UAM (dwie kadencje) oraz członka Komisji Dyscyplinarnej dla Studentów (2008 – 2012). Ponadto zaangażowany był w prace Zespołu ds. Strategii Rozwoju WSE oraz Wydziałowej Komisji ds. jakości kształcenia (2010-2012). Od stycznia 2016 dr M. Muskała pełni funkcję sekretarza Zespołu Pedagogiki Resocjalizacyjnej przy KNP PAN.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę przepisy ustawy o stopniach i tytule naukowym oraz kryteria oceny osiągnięć osób ubiegających się o nadanie stopnia doktora habilitowanego zawarte w Rozporządzeniu Ministra nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 roku, stwierdzam na podstawie przedłożonej dokumentacji, że Pan dr Maciej Muskała zgromadził wystarczający dorobek naukowy, który ma w wielu przypadkach a w szczególności w odniesieniu do publikacji wskazanej, jako Jego osiągnięcie naukowe, charakter nowatorski.

Na tej podstawie stwierdzam, że zarówno monografia „Odstąpienie od przestępczości w teorii i praktyce resocjalizacyjnej” jak i przedstawiony dorobek spełnia warunki niezbędne do nadania stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk społecznych w zakresie pedagogiki i w związku z tym wnoszę o wydanie przez Komisję Habilitacyjną uchwały wyrażającej pozytywną opinię w przedmiocie nadania Panu dr Maciejowi Muskale stopnia doktora habilitowanego.

